

Ігор Борисович ОЗАДОВСЬКИЙ

Аспірант ОНП PhD «Політологія»
кафедри політології,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
вул. Сковороди, 2, Київ, 04070, Україна

Ihor OZADOVSKYI

PhD student of the Department of
Political Science,
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
2 Skovorody vul., Kyiv,
04070, Ukraine

E-mail: i.ozadovskyi@ukma.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0759-7351>

УДК 327.8

ЧИННИКИ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ПРАКТИКИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОПОРЯДКУ

Received 21 January 2024; revised 11 February 2024; accepted 20 February 2024

DOI: 10.15421/352407

Анотація

Конфліктогенність прикордонних територій зумовлена різноманітністю чинників: історією формування, яка створює довготривалий конфліктний потенціал на етнічному, економічному та історичному рівнях; геополітичним впливом, який проявляється в інституційній слабкості держав, а межах яких розташовані прикордоння, територіальних суперечках, слабкості кордонів; формуванням порубіжних ідентичностей, часто конфліктних та конфронтаційних відносно держави; та активною роллю різноманітних акторів, специфічних для прикордоння: від контрабандистів до місцевої політичної еліти, які конкурують за вплив і ресурси в регіоні.

Держави використовують різні стратегії для протидії впливу цих чинників: мілітаризують та «барикадують» кордони для тотального контролю, або лібералізують режим перетину, передаючи частину функцій наднаціональним акторам для забезпечення більш якісного контролю на кордонах. Вплив місцевих еліт долають за допомогою широкого спектру засобів, серед яких є насильницькі, проте найефективнішим способом впливу на цей конфліктогенний фактор видається інтеграція представників порубіжжя у національну політичну систему.

Території, які одразу кілька держав вважають «спірними», можуть перетворюватися на зони найскладніших конфліктів. Зазвичай підґрунтя таких протистоянь формувалося протягом тривалих історичних періодів. Розв'язання подібних ситуацій потребує активної діяльності всіх дотичних сторін, спрямованої на подолання історичних «травм», взаємних претензій; визнання помилок та пошук спільних цілей і точок дотику для взаємовигідної співпраці.

Універсальних способів подолання конфліктогенності на прикордонних територіях не існує – успішні кейси одних країн можуть зіткнутися з особливостями політичних практик у інших державах і виявитися недієздатними. Проте зміцнення економічного та політичного співробітництва, впровадження інтеграційних проєктів, налагодження культурного діалогу демонструють відносну ефективність.

Ключові слова: прикордоння, прикордонні території, конфлікт, конфліктогенність, кордон, геополітичні процеси.

FACTORS OF CONFLICT POTENTIAL OF BORDERLANDS AND PRACTICES OF ITS OVERCOMING IN THE CONDITIONS OF WORLD ORDER TRANSFORMATION

Abstract

The conflict potential of border territories is influenced by various factors: the history of formation, creating long-term conflict potential on ethnic, economic, and historical levels; geopolitical influences manifested in the institutional weakness of states with border areas, territorial disputes, and border weaknesses; the formation of border identities often in conflict with the state; and the active role of diverse actors specific to border regions, from smugglers to local political elites, competing for influence and resources in the region.

States employ diverse strategies to counter these influences: militarizing and barricading borders for

total control or liberalizing crossing regimes, delegating functions to supranational actors for enhanced border control. Local elite influence is countered through a range of means, including coercive methods, but integrating border representatives into the national political system seems the most effective way to address this conflict-generating factor.

Territories claimed by multiple states often become zones of complex conflicts, typically rooted in prolonged historical periods. Resolving such situations requires active engagement from all involved parties, aimed at overcoming historical traumas, mutual grievances, acknowledging mistakes, and seeking common goals and points of cooperation.

There are no universal methods for overcoming conflict potential in border territories; successful cases in one country may face challenges due to political practices in other states. However, strengthening economic and political cooperation, implementing integration projects, and fostering cultural dialogue demonstrate relative effectiveness.

Keywords: *Borderlands, border, frontier, conflict, conflict potential, border territories, geopolitical processes.*

Постановка проблеми.

Сучасний світопорядок перебуває в стадії трансформації, що призводить до розмивання кордонів і посилення ролі неінституціональних політичних акторів: глобальних міст, мегаполісів, прикордонних територій. У науковій літературі пограниччя більшою мірою розглядаються, як периферія, що здатна посилювати свої позиції, претендуючи на власну суб'єктність. Ті ж з прикордонних територій, які не мають достатніх ресурсів для отримання самостійності, або являють собою географічні фронтири, ризикують опинитися під багатовекторним впливом зовнішніх акторів і перетворитися на конфліктні зони, здатні дестабілізувати держави, в межах яких вони розташовані, активізуючи трансформацію світопорядку. Прикордоння за різних умов можуть виступати в якості просторів міжкультурного діалогу та зон конфлікту.

Проте причини та передумови конфліктогенності порубіжжя потребують спеціального дослідження своїх витоків та практик, що демонструють ефективність у подоланні існуючих і потенційних конфліктів, пов'язаних із прикордонними територіями.

Мета дослідження – виявити витoki та прояви конфліктогенності прикордонних територій, дослідити політичні практики подолання конфліктів та нівелювання конфліктогенності пограниччя; з'ясувати результативність цих практик.

Аналіз публікацій.

Корисними для розв'язання поставлених завдань стали наукові доробки політичних ге-

ографів та дослідників у царині геополітики (І.Валлерстайн, С.Роккан, Ч.Тіллі, О.Фісун), дискусії щодо потрактувань категорії «пограниччя» (Р.Браун, Д.А.Левін Рохо, М.Михальченко, С.Труетт), історичні та соціологічні дослідження лімітрофної ідентичності (Я.Верменич, О.Жуленьова, Т.Зарицький, О.Кривицька, О.Шевчук), роботи з історії формування кордонів (М.Бод, В.Ван Шендель) та динаміки конфліктів і політики безпеки у пограниччях (Ф.Фрей, Е.Брюне-Джейлі).

Виклад основного матеріалу.

Конфліктогенність в узагальненому розумінні – це здатність породжувати конфлікти. Дослідник теорії права Є. Бурлай уточнює цю категорію так: конфліктогенність – здатність соціуму породжувати конфлікти, виступати середовищем, у якому існують сприятливі передумови для виникнення конфліктів конкретних типів. Соціум є тим більш конфліктогенним, а конфліктність у ньому – тим більш розвинутою, чим більше цей соціум є атомізованим і розшарованим [Бурлай 2012: 228].

Сталого загальноприйнятого визначення «прикордоння» не існує в політологічному науковому дискурсі. Ця категорія постійно ускладнюється і набуває нових характеристик, як і сама політична наука. Міждисциплінарність категорії результує певною кількістю потрактувань, з акцентами на різних аспектах цього явища.

Так, українська історикиня О. Кривицька, яка досліджує питання ідентичностей, визначає прикордоння як особливий соціокультурний простір, де формується власна матриця

ідентичності, що містить риси «своїх» та «не своїх» [Кривицька 2016: 300].

Американські соціологи О.Кінітц та Р.Браун, з посиланням на роботи норвезьких та американських політологів, відзначають, що кордони і прикордоння стали особливо цікавими для дослідження, оскільки «вони є домом для найважливіших форм політичної боротьби, включаючи громадянську війну та конкуренцію державних утворень» [Braun & Kienitz 2021: 304].

Дослідниці історії Латинської Америки Д.А.Левін Рохо та С.Реддінг визначають пограниччя, як історично нестабільні та невизначені зони, дифузні простори, де дві або більше сфери гегемонії, що претендують на права на наявні ресурси та контроль над людьми, обмежують одна одну і часто перетинаються. Ці простори формуються в результаті історичних суперечок, адаптації та змішування у конкретних часових та географічних рамках [Levin Rojo & Radding 2019: 1].

Хоча ці визначення запропоновані представниками різних наукових шкіл, у всіх них закладені характеристики, що свідчать про конфліктогенність порубіжжя: протиставлення «свій-чужий», конкуренція державних утворень, боротьба сфер гегемоній за владу та контроль, тощо.

Серед факторів, які визначають такий стан речей, безумовно, ключову роль відіграє історія формування цих територій. Як зазначає південноафриканський дослідник Ф.Фрей, у ретроспективі прикордонні території часто являли собою неврегульовані фронтири, утримувані за допомогою зброї [Vrey 2012: 189]. Значна частина сучасних прикордонних територій дійсно сформована на місці фронтирів, які доводилося тривалий час освоювати та «переосвоювати» в ризикованих і складних умовах. Що означало подолання соціальних викликів і потребу в постійному повторенні процесу суспільного розвитку.

Історики С.Труетт і П.Хямяляйнен, які займаються вивченням корінних народів Північної Америки, окремо зазначають, що формування американського прикордоння призвело ще й до трансформації довкілля та екологічних процесів, задля пристосуван-

ня їх для культурних та соціальних цілей. У свою чергу, подолання екологічних кордонів ускладнювало контроль над соціальним простором [Hamalainen & Truett 2011: 353]. Географічні фронтири являють собою простори, які не мають традицій державності та розбудови інститутів, їм притаманний вищий рівень жорстокості та конфліктності.

Проте історія формування сприяє посиленню конфліктогенності не тільки на фронтах. Американський історик і політолог Ч.Тіллі відзначав, що хоча на кінець ХХ століття держави здебільшого припинили використовувати війну, як засіб переділу спірних територій, сам процес створення держав протягом століть був насильницьким, а кордони та пограниччя часто відігравали центральну роль у цьому процесі [Tilly 1990: 167-169]. Пограниччя часто розташовані на перетині кордонів імперій та їхніх сфер впливу, що призвело до накопичення територіальних претензій, історичних травм і протиріч.

Своєрідна спадщина від імперій проявляється в ще одному аспекті. Система міжнародних відносин, створена після Другої світової війни, фактично закріпила непорушність кордонів, сформованих імперіями без урахування особливостей і потреб окремих територій і регіонів. З одного боку, такий підхід забезпечив функціонування «правил гри», в основі яких лежать принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів. З іншого боку, такий підхід значно ускладнив формування якісних державних інститутів у країнах Північної та Західної Африки. За кілька десятиліть прикордоння цих держав перетворилися на джерела дестабілізації під впливом негативних економічних, політичних, екологічних факторів. Дослідження ОЕСД зафіксувало, що в 2021 році осередками насильства у державах Північної та Західної Африки були саме прикордонні території [OECD et al. 2022]. Слабкі молоді суверенітети не здатні впоратися з такими викликами, і поступово конфлікти та дестабілізація поширилися вже на держави в цілому, про що свідчать спроби переворотів у майже десятку цих країн.

Економісти з Великої Британії та Пакистану А.Малік, Р.А.Мірза, Ф. Ур Рехман, до-

слідили розповсюдження насильства проти держави в Пакистані після теракту 11 вересня 2001 року. Вони частково використали методу, якою користувалася ОЕСД у Північній та Західній Африці. Результати засвідчили, що й у Пакистані прикордоння більш схильні до конфліктів та насильства проти держави. Проте у регіонах, де з колоніальних часів влада значною мірою була передана місцевим вождям, і де існувала «інституційна порожнеча», кількість конфліктів була значно вищою [Malik et al. 2023].

Особливістю прикордоння також є формування особливих ідентичностей. Український культуролог О.Шевчук, говорячи про окремий вид ідентичності – «людину пограниччя», відзначає, що з однієї сторони така людина живе у просторі, де «кордон подоланий апріорі», і може вміщати одразу кілька культурних парадигм. З іншої – мешканці прикордоння гуртуються навколо «власного місця», власного відокремленого регіону [Шевчук 2013: 66-68].

О.Кривицька відзначає, що соціум прикордоння «запозичує» ідентичність у цивілізаційних центрів, притягується до них і звертається до них за символічним змістом. Тобто, у порубіжжі відбувається зіткнення культур та ідеологій та боротьба ідентичностей. Людина пограниччя, чия ідентичність не співпадає з національно-державною, легше піддається впливу міфологізованих ідеологічних конструкцій, «шукаючи опору, як правило, в архаїчних уявленнях і пошуку простих рішень» [Кривицька 2016: 300, 309-310].

О.Кінітц та Р.Браун зазначають, що попри те, що при формуванні ідентичності в прикордонні вплив можуть мати, як позитивні (пов'язані з доступом до ринків, можливістю контактів із тими, хто живе по той бік кордону), так і негативні (пов'язані з наслідками впливу ціннісних відмінностей, контрабандистських практик, тощо) процеси, вони в цілому посилюють відчуття міжгрупової нерівності, колективних загроз та інших негативних транскордонних впливів [Braun & Kienitz 2021: 308].

На думку Ф.Фрея, транснаціоналізм, етнічні та міжнародні конфлікти та їхнє розв'язання, соціальна відокремленість та інакшість

стають факторами, що формують культуру прикордоння та породжують настрої, не завжди сприятливі для дружніх відносин з центральною владою [Vrey 2012: 190].

Антропологи Г.Доннан і Т.Вілсон зазначають, що місцеві та регіональні культури на прикордонних територіях є не лише реактивними агентами. У своїй проактивній ролі вони впливають на формування політики, репрезентацію та сприйняття на кордонах та поза ними [Wilson & Donnan 1999: 10].

Таким чином, на прикордонних територіях формуються унікальні ідентичності, які можуть вступати в конфлікт із національною в державі. При цьому такі конфліктні ідентичності здатні як самотійно впливати на політику, так і виступати провідниками зовнішнього впливу.

Слабкість інститутів, особливості економічної діяльності і специфіка порубіжної ідентичності призводять до функціонування в прикордонні специфічних акторів. У першу чергу, мова йде про різноманітні силові структури, як національного, так і місцевого рівнів; як легальні, так і нелегальні.

Ф.Фрей конкретизує, що у прикордоннях, окрім держави та її збройних сил, можуть бути присутні повстанці, ополченці, найманці та інші мілітарні формування. Саме ця велика кількість акторів формує спектр загроз безпеці та вразливостей, з якими доводиться боротися центральній владі. Вони можуть здійснювати тиск на інші центри політичної влади або сприяти виникненню осередків опозиції до політичної системи [Vrey 2012: 195].

Дослідник Центральної Азії С.Пархем підкреслює специфіку функціонування державних військових формувань на кордонах. З одного боку, прикордонники та співробітники спецслужб мають стежити за функціонуванням транскордонних мереж та перешкоджати їм. А з іншого, прикордонники взаємодіють з місцевим населенням, і їхня ефективність значною мірою залежить від взаємозалежності, яка передбачає або взаємну підтримку або підривну діяльність (коли одна сторона отримує вигоду від саботажу іншої). Ключову роль у цій взаємодії прикордонних територій з державами мають місцеві еліти. Наводя-

чи приклади Киргизстану, Таджикистану та Афганістану кінця 2000-х років, С.Пархем стверджує, що навіть у системах із централізованою владою еліти прикордонних регіонів впливають на внутрішню політику своїх країн у власних інтересах. Вони використовують мережі прибічників, які, принаймні частково, перебувають поза межами досяжності держави (тобто, по інший бік кордону). Місцеві еліти прикордоння здатні мобілізувати прибічників, підтримуючи або підриваючи централізовані дискурси контролю [Parham 2010: 130].

Держави постійно перебувають у пошуку способів подолати конфліктогенні фактори, які формуються на їхніх прикордонних територіях. Найбільш очевидними та наочними можна назвати мілітаризацію та «барикадування» кордонів.

Дослідник Латинської Америки Г.Сільва відзначає тенденцію до мілітаризації кордонів не тільки між Мексикою та США, а по всьому світу, в першу чергу там, де межа розділяє розвинуті країни та «країни третього світу» [Silva 2015: 217-218]. М.Зорко, Р.Мікац і Р.Йодер відзначають, що під час міграційної кризи 2015-2016 років Польща та Хорватія реалізовували заходи з мілітаризації кордону. Фактично, мова йшла не тільки про технологічні новації для перевірки особи та створення ускладнень для перетину кордону, але й залучення парамілітарних формувань із сумнівних легальним статусом до прикордонного контролю [Zorko et al., 2023].

Створення ж мілітаризованих кордонів із справжньою стіною і укріпленнями, які мають перетворити їх на непрохідний рубіж, реалізовувалося багато разів протягом століть. Але останніми десятиліттями до неї знову повернулися: саме так виглядає межа між КНДР і Південною Кореєю, таку функцію виконував Берлінський мур. Вже у XXI столітті подібні ідеї реалізовували Ізраїль і США. Падіння Берлінського муру, атака бойовиків Хамас на прикордонні населенні пункти Ізраїлю 7 жовтня 2023 року, постійне зростання кількості нелегальних іммігрантів, які потрапляють до США через кордон із Мексикою – все це демонструє низьку ефективність цієї ідеї.

В контексті глобалістських підходів та

теоритазіцій про «безкордонний світ» (а borderless world), дослідники вказують на ефективність врядування як процесу, в якому різні рівні влади взаємодіють для спільного вироблення та реалізації політики щодо кордонів. Тобто, фактично мова йде про перерозподіл функцій щодо безпеки кордону на користь наднаціональних акторів. Така політика є результатом складних, переплетених мереж державних політик і функцій, які взаємодіють, формуючи міжнародні кордони, що розмежовують суверенні простори, а також мереж силових структур, що перетинають кордони для спільного забезпечення безпеки кордонів. Канадський дослідник Е.Брюне-Джейлі вказує на те, що позитивним прикладом таких практик є реалізація політики безпеки кордону в Євросоюзі та Північній Америці. Проте цей підхід складний у реалізації, і він не став універсальним – не на всіх кордонах і прикордонних територіях впроваджуються такі механізми безпеки [Brunet-Jailly 2007: 11].

Слід відзначити, що навіть успішні кейси з лібералізації режиму перетину кордону протягом минулого десятиліття зіткнулися з викликами, які досі остаточно подолати не вдалося. Зокрема, процес розширення Євросоюзу практично зупинився – за попередні 11 років до організації увійшла Хорватія, натомість з неї вийшла Велика Британія. А держави Шенгенської зони періодично відновлюють перевірки на своїх кордонах через Європейську міграційну кризу, повномасштабну російську агресію проти України, загрозу тероризму. Також під питанням залишається легітимність передачі повноважень наднаціональним акторам. Дослідження 2023 року демонструє, що громадяни, які проживають у прикордонних регіонах, виявляють більшу схильність голосувати за євроскептичні партії та мають негативні погляди на ЄС. І значною мірою негативне ставлення до Євросоюзу є наслідком недовіри до національного уряду та політичних інститутів держави [Nasr & Rieger 2023: 1, 17].

У контексті подолання конфліктогенного впливу місцевих еліт реакція центру може варіюватися від надання широких автономних прав до повного придушення місцевої

культури, а в деяких режимах мова йде про реалізацію геноцидних практик. Проте більшість жорстких реакцій має наслідком не подолання, а загострення конфлікту, або ж його тимчасовий перехід у латентну фазу. З точки зору подолання саме конфліктогенності, найбільш прийнятними виглядають спроби кооптації місцевих еліт і розширення повноважень регіонів. С. Пархем наводить історичні приклади – він вважає, що підвищення рівня життя місцевих жителів, особливо з точки зору регіональної мобільності та політичного представництва, стало однією з передумов, які дозволили радянській владі подолати опір місцевих повстанців у Середній Азії та закріпити свій контроль на кордоні на десятки років [Parham, 2010: 132].

Проте приклади ефективної кооптації та інтеграції еліт прикордоння можна спостерігати й у сучасній Європі. У більшості країн континенту вільно функціонують партії, які представляють прикордонні регіони та декларують ідеї іредентизму, автономізму, регіонального націоналізму, деякі з них мають представників у національних парламентах, наприклад: Euzko Alderdi Jeltzalea, EH Bildu в Іспанії, Partitu di a Nazione Corsa у Франції; Campobase в Італії. Маючи представництво на національному рівні та в місцевому самоврядуванні, а також офіційно визнаний статус, ці партії мають можливість представляти інтереси еліт і населення прикордоння. Але при цьому вони не ризикують закликати до насильства, щоб не підпасти під заборону. Цікавою у цьому контексті виглядає зміна позиції баскської ультралівової партії EH Bildu. В 2011 році іспанська влада заборонила її через зв'язки з терористичною організацією ЕТА. Проте у 2018 році партія підтримала розпуск ЕТА, а в 2021 році оприлюднила «Декларацію 18 жовтня», в якій висловила співчуття всім жертвам терору та підтвердила прихильність виключно до мирних форм політичної боротьби [EH Bildu, 2021].

Соціологічні дослідження в Уельсі демонструють, що після суттєвого розширення повноважень місцевого самоврядування в 2014 та 2017 роках, серед валійців поступово зростає підтримка варіантів відповідей, які пе-

редбачають зменшення повноважень місцевого парламенту або збереження чинного status quo.

Конфлікти, обумовлені історією становлення порубіжжя, до яких залучені одразу кілька країн по обидва боки кордону, потребують особливої уваги. Для їхнього розв'язання або уникнення потрібні зусилля та готовність шукати компроміси одразу кількох впливових акторів, а підґрунтя таких конфліктів зазвичай глибоко укорінене та унеможлиблює подолання неузгодженостей простими та популярними кроками. Інститут всесвітньої історії НАН України у своїй науково-аналітичній доповіді «Контроверсійні фактори розвитку прикордоння: світовий досвід узгодження суперечностей» дослідив десять конфліктів між державами щодо прикордонних територій. Серед успішних практик подолання конфліктності дослідники виділяють налагодження політичного та торговельно-економічного співробітництва, розбудову широких транскордонних соціальних контактів, спільну діяльність по формуванню інтеграційних проєктів, збалансовану мовну та культурну політику, пошук спільних шляхів подолання історичних травм. У випадку з кордонами в Північній Америці автори дослідження відзначають важливість подолання внутрішньополітичних проблем США, Канади та Мексики. Також корисним виглядає залучення міжнародних організацій в якості посередників. Проте дослідники відзначають, що жоден із механізмів не є універсальним [Кудряченко et al. 2021].

Висновки.

Вивчаючи витоки і прояви прикордонної конфліктогенності, автор має на меті – запропонувати критерії аналізу для подальшої систематизації джерел конфліктогенності, та форм її прояву, а також для перевірки припущень щодо кореляції між стартовими умовами формування прикордоння та їхньою сучасною роллю і перспективами розвитку в умовах невизначеності. Автора цікавить роль прикордонних територій в процесі трансформації світопорядку та чинники, що обумовили цю роль в ході їх формування і становлення.

Таким чином, конфліктогенність прикордонних територій обумовлена сукупністю

чинників, серед яких:

- історія формування, яка передбачає довготривалий конфліктний потенціал на етнічному, економічному, історичному підґрунті;

- вплив геополітичних факторів: неврахування інтересів місцевого населення при формуванні державних кордонів, інституційна слабкість новостворених держав, територіальні претензії колишніх імперій;

- специфіка формування особливих множинних ідентичностей на межі зіткнення різних культур, часто конфронтаційних по відношенню до держави;

- активна діяльність широкого кола специфічних акторів – від контрабандистів до представників регіональної політичної еліти – які оскаржують вплив державного центру та конкурують із ним за вплив і ресурси в регіоні.

Для подолання впливу цих чинників держави обирають різні практики. У спробах забезпечити тотальний контроль на кордоні, окремі країни намагаються перетворити його на суцільний мур і милітаризувати. Паралельно із цим режим перетину на окремих кордонах лібералізують, а подекуди свідомо розмивають, передаючи частину суверенітету та контролю над державними межами наднаціональним акторам.

Для подолання конфліктогенного впливу місцевих еліт держави вдаються як до насиль-

ницьких дій, так і до спроб кооптації та інтеграції представників порубіжжя в політичні процеси національного рівня.

Найбільш комплексною проблемою в контексті конфліктогенності прикордонних територій залишається подолання протиріч, які накопичувалися між акторами протягом десятиліть і сотень років. Досвід десятка подібних конфліктів свідчить, що універсальних рецептів на сьогодні не існує, а ті методи, які демонструють ефективність, потребують довгострокової цілеспрямованої роботи усіх сторін із можливим залученням посередників і ухваленням компромісних і непопулярних рішень.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що джерела конфліктогенності були лише одним з чинників становлення прикордоння. Вони стали визначальними там, де не були сформовані якісні політичні інститути, місцеві еліти та державна влада готові були йти на конфронтацію заради власних інтересів, а місцеві милітарні формування були здатні кинути виклик безпеці держави. Проте ці чинники нівелюються політичними практиками, спрямованими на залучення місцевих еліт до державної політики, подолання історичних травм, посилення економічного та культурного співробітництва, реалізацію інтеграційних проєктів, в яких зацікавлені всі сторони потенційного або існуючого конфлікту.

Бібліографічні посилання / References

- Braun, R., & Kienitz, O. (2021). Comparative politics in borderlands: Actors, identities, and strategies. *Annual Review of Political Science*, 25(1). <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051120-010103>
- Brunet-Jailly, E. (2007). *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe*. Les Presses de l'Université d'Ottawa | University of Ottawa Press. DOI: [10.26530/OAPEN_578784](https://doi.org/10.26530/OAPEN_578784)
- EH Bildu. (2021). Declaration of October Eighteen. Naiz. Retrieved January 10, 2024 from https://www.naiz.eus/media/asset_publics/resources/000/840/618/original/Declaration_of_October_Eighteen.pdf
- Hamalainen, P., & Truett, S. (2011). On borderlands. *Journal of American History*, 98(2), 338-361. <https://doi.org/10.1093/jahist/jar259>
- Levin Rojo, D.A., & Radding, C. (Eds.). (2019). *The Oxford Handbook of Borderlands of the Iberian World*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199341771.001.0001>
- Malik, A., Mirza, R.A., & Rehman, F.U. (2023). Frontier Rule and Conflict. *UNU-WIDER*. <https://doi.org/10.35188/unu-wider/2023/436-6>
- Nasr, M., & Rieger, P. (2023). Bringing geography back in: Borderlands and Public Support for the European Union. *European Journal of Political Research*. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12652>
- OECD, & Sahel and West Africa Club. (2022). *Borders and Conflicts in North and West Africa*. West African Studies. <https://doi.org/10.1787/6da6d21e-en>

- Parham, S. (2010). *Controlling borderlands? New perspectives on state peripheries in southern Central Asia and northern Afghanistan*. The Finnish Institute of International Affairs.
- Silva, G.J. (2015). On the militarization of borders and the juridical right to exclude. *Public Affairs Quarterly*, 29(2), 217-234.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. B. Blackwell.
- Vrey, F. (2012). *Borderlands and internal conflict: from theory to the reality of contemporary conflicts*. In I.Liebenberg. & T.Potgieter (Eds.). *Reflections on War* (1st ed., pp. 187-201). Stellenbosch: African Sun Media.
- Wilson, T.M., & Donnan, H. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Berg Publishers.
- Zorko, M., Mikac, R., & Yoder, R. (2023). Militarization of borders: Migration flows and the Schengen regime. *Estudios Fronterizos*, 24. <https://doi.org/10.21670/ref.2316127>
- Бурлай, Є. (2012). Конфлікт і право. *Філософія права і загальна теорія права*, 1, 215-233. / Burlai, Ye. (2012). Konflikt i pravo [Conflict and Law]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 1, 215-233. (in Ukrainian)
- Кривицька, О. (2016). Лімітрофна ідентичність крізь призму феномена пограниччя. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ*, 3/4(83/84), 298-313. / Kryvytska, O. (2016). Limitrofna identychnist kriz pryзму fenomena pohranychchia [Limitrophic identity through the prism of the borderland phenomenon]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NANU*, 3/4(83/84), 298-313. (in Ukrainian)
- Кудряченко, О., Солошенко, А., Деменко [та ін.] (2021). *Контроверсійні фактори розвитку прикордоння: Світовий досвід узгодження суперечностей*. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». / Kudriachenko, O., Soloshenko, A., Demenko [ta in.] (2021). *Kontroversiini faktory rozvytku prykordonnia: Svitovyi dosvid uzghodzhennia superechnostei* [Controversial factors in the development of borderlands: World experience in reconciling contradictions]. Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
- Шевчук, О. (2013). Культурний феномен людини пограниччя. *Наукові записки. Серія: «Культурологія»*, 13, 66-72. / Shevchuk, O. (2013). Kulturnyi fenomen liudyny pohranychchia [Cultural phenomenon of the borderland person]. *Naukovi zapysky. Serii: «Kulturolohiia»*, 13, 66-72. (in Ukrainian)